

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ШЕВЧУК ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 351:316.3
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

О. І. ШЕВЧУК

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:

ДАНКЕВИЧ Євген Іванович

(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор економічних наук, професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ШЕВЧУКА Олександра Івановича**
допущено до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від « _____ » січня 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

« _____ » січня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ШЕВЧУК Олександр Іванович** захистив
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

ШЕВЧУК О. І. Напрями зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

Досліджено теоретичні аспекти національної безпеки держави у соціальній сфері. Здійснено оцінку сучасного стану національної безпеки держави у соціальній сфері. Запропоновано формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави в соціальній сфері та напрями її зміцнення.

Ключові слова: соціальна сфера, національна безпека, соціальні стандарти, безпека, загрози.

SUMMARY

SHEVCHUK O. Directions of strengthening national security of the state in the social sphere. It is Qualifying work on rights for a manuscript.

Qualifying work on the receipt of educational master's degree after speciality 281 – is a public management and administration. – Polissya National University, Zhytomyr, 2023.

The theoretical aspects of the state's national security in the social sphere have been studied. An assessment of the current state of the state's national security in the social sphere was carried out. The formation of social standards of a new quality of life as a component of the state's national security in the social sphere and directions for its strengthening are proposed.

Keywords: social sphere, national security, social standards, security, threats.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	7
1.1. Теоретичні підходи до визначення поняття «національна безпека»	7
1.2. Сутність національної безпеки держави у соціальній сфері	10
1.3. Структуризація загроз у соціальній сфері	13
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	18
2.1. Сучасний стан соціальної сфери держави	18
2.2. Оцінка рівня складових безпекового середовища соціальної сфери	21
2.3. Діагностика рівня забезпечення національної безпеки соціальної сфери України та країн ЄС	25
Висновки до розділу 2	29
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	31
3.1. Формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави в соціальній сфері	31
3.2. Вплив компонент соціальної сфери на економічний розвиток України та країн Європейського Союзу	35
3.3. Пріоритети зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері	42
Висновки до розділу 3	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах модернізації українського суспільства, створення його нової ідентичності необхідною умовою має бути зміцнення і становлення соціального партнерства, громадянського миру та міжнаціональної згоди. Усі ці обставини вбачаються в інтегрованому прояві національної безпеки в соціальній сфері, яка є як результат послідовної і цілеспрямованої політики держави щодо регулювання всієї системи громадських стосунків.

За останні роки науковці детально аналізують та вивчають причини, що обумовили актуальність проблем національної безпеки у соціальній сфері. Однак, в українській науці питання національної безпеки держави у соціальній сфері майже недосліджене. Так, становлення і функціонування основ національної безпеки у соціальній сфері досліджується багатьма українськими вченими, зокрема І. Ф. Гнибіденком, А. М. Колотом, О. Ф. Новіковою, О. В. Паньковою, О. Г. Сидорчуком, В. А. Скуратівським, В. П. Трощинським, Е. М. Лібановою, та інших.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка та обґрунтування теоретико-методичних аспектів зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- здійснити системне теоретичне дослідження аспектів національної безпеки держави у соціальній сфері;
- дослідити структуру загроз у соціальній сфері;
- дати загальну характеристику сучасного стану соціальної сфери держави;
- проаналізувати рівень складових безпекового середовища соціальної сфери;
- продіагностувати рівень забезпечення національної безпеки соціальної сфери України та країн ЄС;

- обґрунтувати формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави в соціальній сфері;
- запропонувати пріоритети зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері.

Об'єктом дослідження є процес формування напрямів зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері. *Предмет дослідження* – формування напрямів зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері.

Методи дослідження. Для дослідження питань з формування напрямів зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері в кваліфікаційній роботі використано комплекс спеціальних методів та загально-наукових, зокрема: метод наукового пізнання, який став підґрунтям дослідження явищ і процесів, які пов'язані з національною безпекою держави у соціальній сфері; системно-структурний метод, метод наукової абстракції застосовувався під час аналізу наукових концепцій учених, аналізу і синтезу використовувалася при формуванні теоретико-методологічної бази роботи та ін.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Основні результати дослідження висвітлено у 3 публікаціях – тезах доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки кваліфікаційної роботи мають практичне спрямування та можуть бути використані при вирішенні практичних завдань з метою зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

1.1. Теоретичні підходи до визначення поняття «національна безпека»

В умовах загострення агресії проти України значно актуалізувалося дослідження поняття «національна безпека», що з'явилося одночасно зі здобуттям незалежності нашою державою у вітчизняних суспільних науках.

Перша Концепція національної безпеки була розроблена та прийнята в досить складних умовах. На думку В. С. Картавцева, основними аспектами, що її ускладнювали, були відсутність єдності як у розумінні поняття «національна безпека», так і концептуальних уявлень про державну політику з її забезпечення, оскільки минув досить нетривалий в історичному аспекті час для осмислення національної безпеки як явища для нової держави [6, с. 161].

Науковці Європейського Центру по вивченню питань безпеки ім. Дж. Маршалла (Німеччина) стверджують, що національна безпека є загальним терміном, який поєднує поняття національної оборони та відносин країни з іншими країнами.

Визначення поняття національної безпеки Г. Ситник розглядає у двох контекстах: в основних цінностях суспільства та національних інтересів. Слід зазначити, що Г. Ситник досліджує зміст національної безпеки як захищеність національних інтересів; стан захисту національних інтересів від різних загроз, який здобувається шляхом цілеспрямованої діяльності інститутів громадянського суспільства та органів державної влади задля гарантування основних свобод та прав людини; стан захисту життєво необхідних інтересів держави та суспільства, особистості, довкілля у різноманітних сферах життєдіяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз.

На думку Ю. Н. Оборотова, суть національної безпеки заключається в

захисті держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, гнучкості проти негативних чинників, які б гарантували гідні умови для розвитку суспільства.

Підтримуємо думку науковців, що національна безпека держави не тільки повинна захищати національні інтереси, а й підтримувати необхідні та відповідні умови існування як суспільства, так і держави та окремих громадян. Таким чином, надання таких сприятливих умов є необхідним підґрунтям реалізації національних цілей та інтересів.

В. Пасічник визначає поняття національної безпеки України та акцентує увагу на утвердженні і забезпеченні становища українського народу як самостійного суб'єкта політичної влади та рівноправного учасника міжнародних відносин, носія суверенітету і основного джерела влади у своїй країні. Також, саморозвиток, стає існування та прогрес здобуваються при задоволенні життєвих потреб, можливості ефективно усунути зовнішні та внутрішні загрози, захисті життєво важливих інтересів громадянина та людини, держави та суспільства за відсутності будь-яких загроз національному стилю життя, національним цінностям та національним інтересам.

Я. Лантінов термін «національна безпека» пропонує досліджувати у вузькому та широкому розумінні значень даного поняття. При широкому розумінні національну безпеку необхідно розглядати як систему безпек у поєднанні всіх складових української нації і всіх аспектів безпеки. Замість того, у вузькому розумінні, слід вважати національну безпеку найвищим, найзагальнішим рівнем безпек, який забезпечує життя нації та її самобутню життєдіяльність.

Таким чином, можна зробити висновок, що національна безпека впливає на реалізацію політики у різних сферах, а при цьому держава – це стратегічний компонент щодо реалізації національної безпеки; реалізується та впроваджується при діючій нормативно-правовій базі з питань національної безпеки; функціонує з метою створення ефективних механізмів державного управління, щоб забезпечити захист національних інтересів країни; у сфері національної безпеки пріоритетом державного управління є нейтралізація та

мінімізація потенційних та існуючих загроз у різних галузях економічного, соціального, політичного, військового життя України.

В українському законодавстві відбулися зміни та було прийнято Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-8 від 21.06.18. В даному Законі встановлено, що основним з документів при довгостроковому плануванні головних векторів державної політики у сфері національної безпеки є Стратегія національної безпеки України.

У 2018 р. в Україні відбулися зміни в концептуальних засадах національної безпеки на воєнно-політичні із соціально-гуманітарних через потребу захисту територіальної цілісності і національного суверенітету країни. Дані зміни прописані в Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (2020 р.).

Слід зазначити, що підґрунтям для забезпечення належного рівня національної безпеки є ефективність функціонування відповідних державних органів, дієвий розподіл їх повноважень та обов'язків у всіх сферах діяльності та взаємодія між ними. За результатами систематизації думок дослідників щодо визначення видів механізмів забезпечення національної безпеки, можна виділити: соціальні, організаційні, правові, інституційні, інформаційні та політичні. При цьому їх складові дещо умовно відносять до того або іншого виду, що залежить від різносторонності дослідження сутності даного питання.

Отже, можемо відзначити, що стан національної безпеки держави відповідно небезпек та загроз у різних сферах діяльності та життя українського суспільства і держави залежить від дієвості та ефективності механізмів державного управління. Кожен механізм має свої особливості, що пов'язані з об'єктами безпеки, характеристиками зв'язків з громадськістю та ступенем вразливості країни до небезпек та загроз. Удосконалення та використання всіх механізмів призведе до забезпечення національної безпеки держави.

1.2. Сутність національної безпеки держави у соціальній сфері

В умовах модернізації українського суспільства, створення його нової ідентичності необхідною умовою має бути зміцнення і становлення соціального партнерства, громадянського миру та міжнаціональної згоди. Усі ці обставини вбачаються в інтегрованому прояві національної безпеки в соціальній сфері, яка є як результат послідовної і цілеспрямованої політики держави щодо регулювання всієї системи громадських стосунків.

На офіційному державному рівні Стратегією національної безпеки держави встановлюється, що забезпечення національної безпеки реалізується у взаємозв'язку з іншими сферами і в соціальній сфері. Розкриття змісту соціальної сфери як основи безпеки та встановлення найголовніших завдань з метою її реформування і становить основу держави.

Слід зазначити, що безпека в соціальній сфері не є лише соціальним поняттям, оскільки включає соціальні, етичні, політичні та інші виміри. Її фундаментом виступає виробництво найбільш ефективним способом максимальної кількості соціальних благ і послуг. Однак ефективність має кілька особливостей: ступінь задоволення соціальних потреб людини, суспільства і держави; відповідність функціональному призначенню; ресурсо- і природозбереження; та ін., які інколи знаходяться в конфлікті між собою. Крім того, ефективність соціальної сфери визначається ще й іншими факторами: соціально-економічними, природно-кліматичними, політичними, менталітетом населення, демографічними та ін.

Поняття «безпека в соціальній сфері» акцентує соціальний вимір національної безпеки, визначає рівень і характер соціального розвитку суспільства, характеризує внутрішню єдність його складових груп, здатність забезпечення гідного життя людині. На все це мають вплив характеристики соціальної структури суспільства (професійна, демографічна, територіальна, класова, конфесійна, етнонаціональна та ін.), системи життєзабезпечення; рівень і якість життя; соціальна відповідальність і соціальна активність

громадян; самопочуття і статус складових його груп; форми і зміст соціальних зв'язків, права і свободи людини; соціалізація людей і соціальний захист; соціальна інфраструктура та інше.

Державна політика забезпечення національної безпеки в соціальній сфері – це частина зовнішньої і внутрішньої політики держави та сукупність об'єднаних і скоординованих організаційних, економічних, політичних, соціальних, інформаційних, правових, спеціальних та інших дій і заходів. Повно і всебічно її можна зрозуміти тільки в широкому контексті відносин, які виникли в політичній системі між державою, громадянським суспільством і бізнес-структурами.

Так, у 2007 р. вперше ухвалено Стратегію національної безпеки України, в якій сформульовані пріоритетні цілі, загальні принципи, механізми і завдання захисту життєво важливих інтересів людини, держави і суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Також визначені головні загрози та першочергові завдання щодо питань національної безпеки у соціально-гуманітарній сфері.

У 2015 р. розроблена Стратегія національної безпеки України, головні цілі, якої полягають у: мінімізації загроз державного суверенітету, запровадженні умов щодо відновлення територіальної цілісності держави, гарантуванні мирного майбутнього України як незалежної і суверенної, соціальної, демократичної, правової держави; затвердженні свобод і прав людини, запровадженні нової якості соціального, економічного і гуманітарного розвитку, забезпеченні інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

Як визначають науковці, першим не декларативним, а винятково практичним документом, щодо становлення національної безпеки в соціальній сфері, була ухвалена в 2015 р. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», головна мета якої полягала у впровадженні європейських стандартів життя в країні та з виходом України на провідні позиції у світі.

К. Бабаєв вважає, що основним призначенням соціальної функції держави є створення гідного життя, суспільного добробуту, розвитку кожної людини, забезпечення для усіх громадян рівних можливостей щодо досягнення добробуту.

Так, держава з метою виконання соціальної функції, сформувала систему відповідних органів та фонди для забезпечення пенсій, охорони здоров'я населення, різного роду соціальної допомоги, освіти тощо. Урядом розробляються і реалізуються програми для сприяння зайнятості населення, регулювання розмірів заробітної плати, скорочення безробіття тощо. Соціальна функція держави полягає в турботі про матеріальний добробут людей, особливо тієї категорії, яка потребує соціальний захист; забезпеченні захисту соціальних і економічних прав громадянина; регулюванні економіки з урахуванням екологічних вимог. Соціальна функція – це одна з найголовніших функцій правової та демократичної держави.

Отже, ліквідація причин соціальних небезпек та звуження соціально-економічної бази є найдієвішим способом забезпечення національної безпеки в соціальній сфері. Суспільство, яке справедливо влаштоване, може позбавитись від різного роду соціальних небезпек. Глибока реконструкція соціальної структури і стосунків в побудові суспільства, в ході якої відбувалося б забезпечення справедливого розподілу громадського багатства при відповідному вкладі кожного в його нарощуванні і створенні, а також турботи про благополуччя усіх членів суспільства. Головна і провідна мета демократичної держави полягає у розвитку гармонійних стосунків і культивуванні, здатності усувати соціальні загрози і небезпеки для життя громадян і суспільства. Організаційними засобами забезпечення національної безпеки в соціальній сфері є розвиток системи забезпечення безпеки на основі вдосконалення механізму стратегічного планування стійкого розвитку соціальної сфери при забезпеченні безпеки вищим політичним керівництвом країни.

Головними ресурсами забезпечення національної безпеки в соціальній сфері є не лише особливості географічного положення та наявність потужних силових структур, а й інтелектуальний, високий науково-технічний потенціал та ін. Комплекс засобів, які задіяні для забезпечення національної безпеки в соціальній сфері, утворює розгалужену і складну систему управління, між складовими якої створюються координаційні і субординаційні зв'язки.

1.3. Структуризація загроз у соціальній сфері

В умовах сьогодення особливої актуальності набувають питання забезпечення національної безпеки у соціальній сфері. Причиною цьому стали: військові дії, пандемія COVID-19, падіння рівня життя населення, втрата частини території, зростання безробіття та соціальна нерівність тощо.

Слід зазначити, що експерти визначають найбільш небезпечними соціальними загрозами – військові дії, які стали реалізованою загрозою посягань на права і свободи громадян України, територіальну цілісність, державний суверенітет, економічний, оборонний і науково-технічний потенціал держави. Дії цієї загрози призвели до негативних наслідків: через загибель громадян до втрат людського потенціалу, масового переселення населення, тривалої нестабільності, руйнування житла, зростання бідності, втрати роботи, різкого погіршення стану здоров'я та ін.

В Україні негативні соціальні наслідки посилюються разом з екологічною та економічною кризою, не здійснюється інноваційний розвиток т.д. Тільки подолання цієї найбільш небезпечної на сьогодні загрози і соціальній, і національній безпеці призведе до покращення ситуації в країні. [20, с. 21].

Ми вважаємо, що всі складові системи національної безпеки взаємопов'язані і не можуть розглядатися окремо від інших. Так, без розвитку системи соціального забезпечення та соціального захисту не може функціонувати ефективна економіка. А не ефективне реформування соціальної сфери суспільства та економіки може призвести до певних загроз національній

безпеці.

Так, загрози національній безпеці у соціальній сфері України, були сформульовані в 1997 р. Концепцією національної безпеки України, а потім у 2003 р. – Законом України «Про основи національної безпеки України» і полягали у: невідповідності програм реформування економіки країни з результатами їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; збалансуванні продуктивної зайнятості працездатного населення та подоланні бідності, неефективності державної політики, щоб підвищити трудові доходи населення; незадовільному стані системи соціального захисту і охорони здоров'я громадян і, як результат, погіршення стану здоров'я людей; поширенні соціальних хвороб; зменшенні можливостей здобути якісну освіту представникам бідних верств населення; загостренні демографічної кризи; проявах духовної та моральної деградації суспільства; недовірі державної політики щодо забезпечення та підтримки сім'ї, захисту і дотримання прав дитини і, як результат, збільшення кількості дітей-сиріт, сімей з дітьми з складними життєвими обставинами, дітей, позбавлених батьківського піклування.

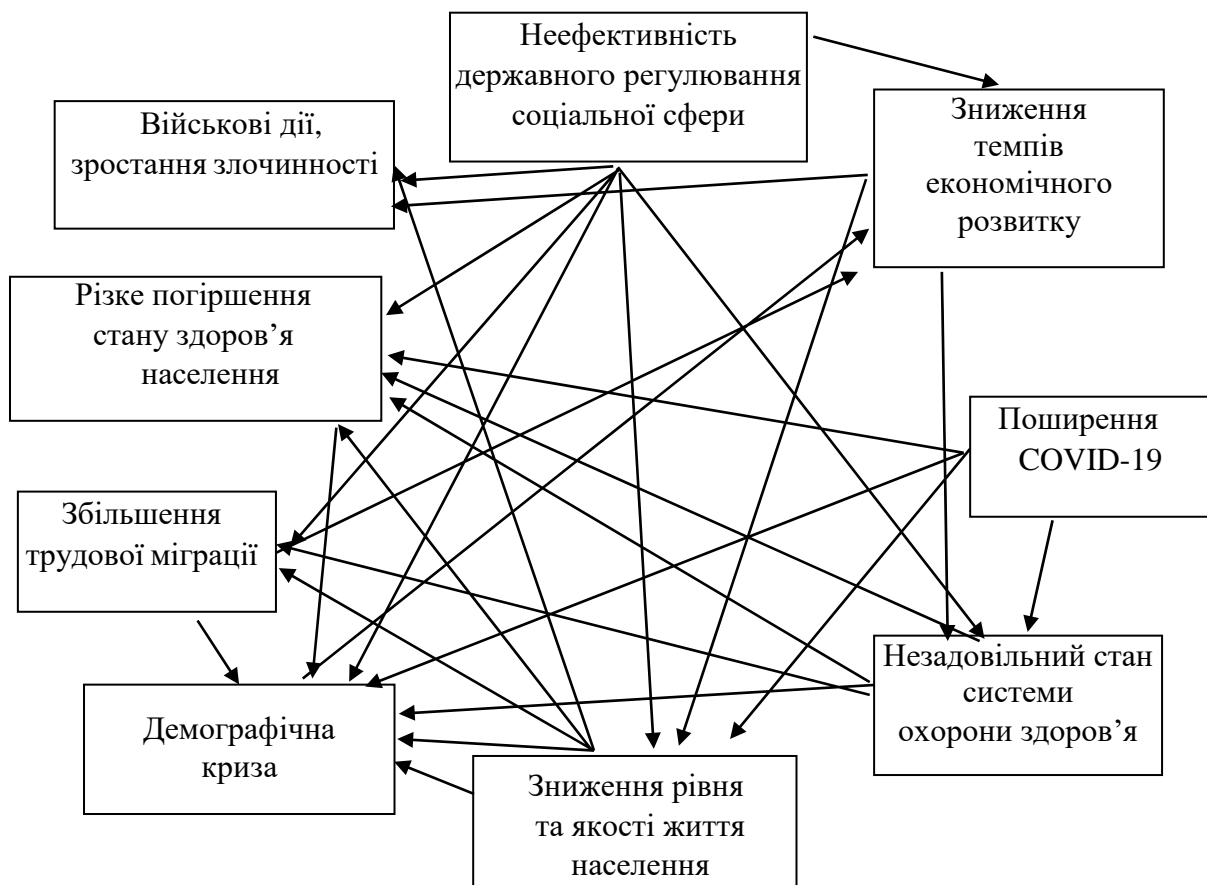
Слід зазначити, що на сьогодні більшість з перерахованих вище загроз не вдалося подолати, вони актуальні і на даний час для держави, що свідчить про обмежені дії державного регулювання у соціальній сфері.

Згідно з Законом України «Про національну безпеку України» (2018 р.), загрозами національній безпеці держави називають тенденції, явища та чинники, які ускладнюють чи унеможливають або можуть ускладнити чи унеможливити запровадження збереження національних цінностей та національних інтересів України.

Так, група вчених під керівництвом О. Новікової, до найбільш небезпечних соціальних загроз національній безпеці України, окрім військових дій, відносять: від'їзд учених, кваліфікованих працівників, фахівців за межі країни; інформаційні небезпеки, які полягають у намаганні маніпулювати свідомістю, зокрема, поширенням неповної, недостовірної або упередженої інформації, а також незбалансованість соціальної політики та національної безпеки та відсутність збалансованих інтересів між суспільством і владою;

байдуже ставлення представників влади до соціальних потреб населення.

За методикою системного аналізу та на основі дослідження Р. Бочо та М. Ягі, визначено актуальні загрози національній безпеці у соціальній сфері України. Загрози національній безпеці у соціальній сфері та їх залежність між собою представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Причинно-наслідкові зв'язки між загрозами національній безпеці держави у соціальній сфері

Джерело: розроблено автором

Таким чином, загрози національній безпеці у соціальній сфері мають негативний синергетичний ефект та проявляються у всіх сферах суспільства. Вони взаємодіють між собою, мають вплив одна на одну та на рівень національної безпеки. Під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища

рівень негативного впливу загроз та їх пріоритетність змінюються. Все це породжує необхідність встановлення сукупності актуальних загроз національній безпеці в соціальній сфері та визначення їх пріоритетності. Для розв'язання цього завдання науковці використовують дискримінантний аналіз, статистичні методи, дерева класифікацій та нейронні мережі.

Отже, у період кризових явищ, що відбуваються в Україні, практично усі найважливіші соціальні показники цивілізованого розвитку продовжують перебувати в небезпечній зоні. Об'єктивні дослідження соціального стану українського суспільства свідчать про те, що головні соціальні ризики – бідність, зростання безробіття, майнова диференціація населення, падіння рівня життя населення, міграція, погіршення стану фізичного здоров'я населення, зменшення доступу до медицини та культури – дійшли масштабів, які вже становлять реальну загрозу національній безпеці держави у соціальній сфері.

Висновки до розділу 1

Досліджено, що національна безпека впливає на реалізацію політики у різних сферах, а при цьому держава – це стратегічний компонент щодо реалізації національної безпеки; реалізується та впроваджується при діючій нормативно-правовій базі з питань національної безпеки; функціонує з метою створення ефективних механізмів державного управління, щоб забезпечити захист національних інтересів країни; у сфері національної безпеки пріоритетом державного управління є нейтралізація та мінімізація потенційних та існуючих загроз у різних галузях економічного, соціального, політичного, військового життя України.

Встановлено, що безпека в соціальній сфері не є лише соціальним поняттям, оскільки включає соціальні, етичні, політичні та інші виміри. Поняття «безпека в соціальній сфері» акцентує соціальний вимір національної безпеки, визначає рівень і характер соціального розвитку суспільства, характеризує внутрішню єдність його складових груп, здатність забезпечення

гідного життя людині.

Доведено, що в умовах сьогодення ще більшої актуальності набувають питання забезпечення національної безпеки у соціальній сфері і причиною цьому стали: військові дії, пандемія COVID-19, падіння рівня життя населення, втрата частини території, зростання безробіття та соціальна нерівність, загибель громадян, масове переселення населення, тривала нестабільність, руйнування житла, зростання бідності, втрата роботи, погіршення стану здоров'я тощо. Ці загрози мають негативний синергетичний ефект та проявляються у всіх сферах суспільства. Вони взаємодіють між собою, мають вплив одна на одну та на рівень безпеки національної економіки. Об'єктивні дослідження соціального стану українського суспільства свідчать про те, що головні соціальні загрози призвели до масштабів, які вже становлять реальну загрозу національній безпеці держави у соціальній сфері.

РОЗДІЛ 2.

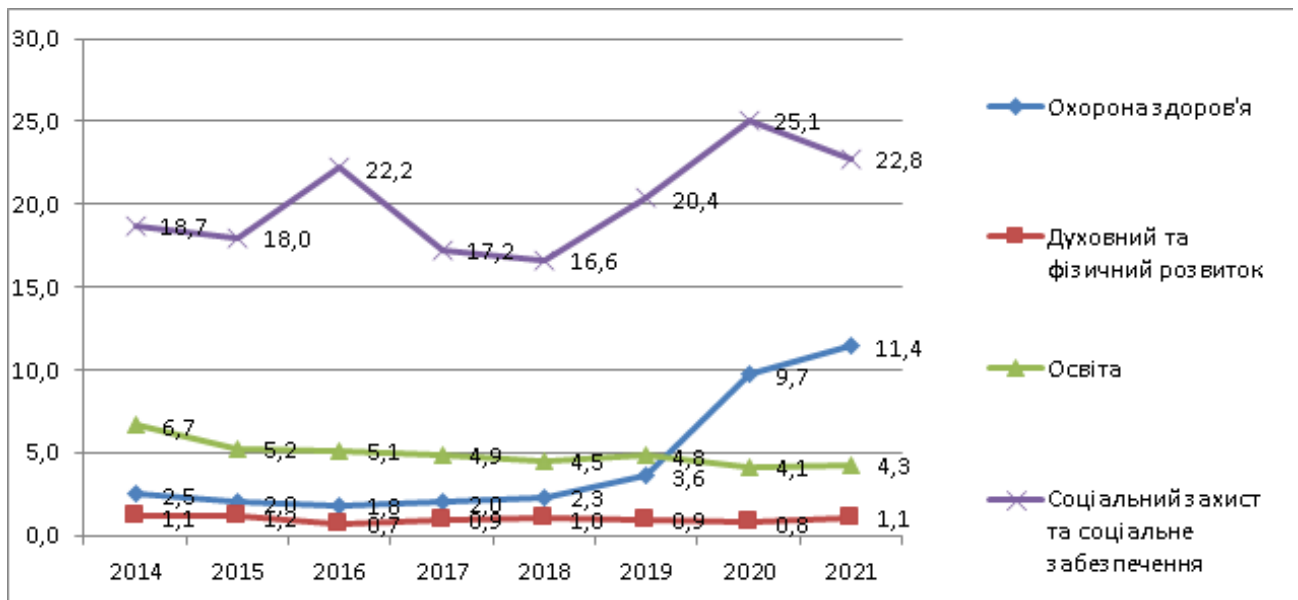
ОЦІНКА РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

2.1. Сучасний стан соціальної сфери держави

Трансформація та зміни реалій, що визначають національну безпеку в соціальній сфері України, під дією військових подій, виокремили нові пріоритети та значно змінили структуру цінностей для людей. До головних потреб слід віднести: забезпечення фізичної безпеки громадян, їх членів родини, безпеки житла, цілісності країни тощо. Усе це підтверджує необхідність під час оцінки забезпечення національної безпеки у соціальній сфері враховувати рівень задоволення базових потреб людини. Також важливими є питання і продовольчої безпеки, і забезпечення достатнього рівня охорони здоров'я. Значною мірою усе це може забезпечити лише держава, роль якої на сьогодні не переоціненна.

При дослідженні категорії національної безпеки у соціальній сфері, переважна більшість вчених ідентифікують її зі сферою соціального захисту населення, яка здійснюється інструментами соціального страхування та, які пов'язані з політикою уряду з метою подолання бідності. Також дане поняття на державному рівні ототожнюється з соціальним забезпеченням, де головну роль відіграють такі елементи, як мобільність робочої сили, доступ до освіти тощо. Саме основні складові соціальної сфери визначають рівень забезпечення соціальної безпеки.

Виходячи з вищенаведеного, проаналізуємо окремі складові соціальної сфери через видатки державного бюджету: соціальний захист та соціальне забезпечення населення, охорону здоров'я громадян, освіту, духовний і фізичний розвиток (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка структури витраток державного бюджету України за соціальними складовими за 2014-2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [9].

Так, основну питому вагу (від 18,7 до 25,1 %) в структурі витраток займає соціальний захист та соціальне забезпечення. На ці цілі у 2021 р. до 2020 р. питома вага зменшилася на 2,3 в.п., але при цьому спостерігається позитивна динаміка за аналізовані роки. Несприятливою є динаміка фінансування освіти в країні: питома вага за аналізовані роки зменшилася з 6,7 % до 4,3 % у 2021 р. Слід відмітити, що негативним фактом є недостатнє фінансування духовного і фізичного розвитку людини. За 2020-2021 рр. позитивною динамікою характеризується фінансування охорони здоров'я, а саме: збільшення питомої ваги з 9,7 % у 2020 р. до 11,4 % у 2021 р.

Наслідки війни в Україні неминуче вплинули та значно погіршили важкий соціально-економічний стан країни. Ще більш незахищеними стали багатодітні сім'ї, діти-сироти, родини військовослужбовців, пенсіонери, безробітні, самотні незабезпечені люди; ще більш вразливими стали сім'ї полонених військовослужбовців, безпритульні та біженці.

Спостерігається тенденція відтоку кваліфікованих працівників та учених фахівців за межі країни. З початком військового вторгнення в Україну майже 10 млн населення виїхали за кордон або перемістились в межах України в

більш безпечніші місця. Кількість внутрішньо переміщених осіб, які зареєстровані, вже сягає 4,6 млн, з них 3,2 млн українців перемістились з 24 лютого 2022 р. І ця кількість щомісяця продовжує зростати. Тобто навіть у того населення, яке до військових дій мали грошові заощадження, постійну роботу та змогу себе забезпечити, наразі багато з них мають потребу у підтримці держави, гуманітарних міжнародних організацій, благодійних фондів та волонтерів.

Слід зазначити, що з 2021 р. Урядом затверджено Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. Це є важливим аспектом для запровадження в практику реалізацію Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери. Цифровізація соціальної сфери держави триває і нині з метою спрощення отримання соціальних пільг, допомог та послуг, зробити їх більш прозорими і зручними та надання можливості оформлення їх онлайн.

Зниження забезпечення соціальної сфери стало наслідком високого рівня бідності населення, що супроводжується деформаціями його соціальної структури, зростанням соціальної нерівності у суспільстві.

Зниження заробітної плати в умовах війни в країні через зменшення виробництва, виїзд громадян за кордон породжує ще складнішу ситуацію з доходами населення. Слід відмітити, що для більшості громадян заробітна плата є єдиним джерелом доходів. За даними Міністерства фінансів в Україні у 2021 р. середня заробітна плата становила 455,1 EUR, водночас, наприклад, в Іспанії, Італії, Литві, Австрії, Естонії, Німеччині, Фінляндії, Словаччині, Франції її розмір був від 1230 EUR до 4095 EUR, що в 8,9 разів менше від найвищого значення.

Індекс споживчих цін з початку 2022 р. досягнув 118 %. Саме березень 2022 р. характеризується найбільшим значенням цього показника (104,5 %), а у червні порівняно з 2021 р. прослідковується збільшення на 2,9 %.

За останні роки Україна піднялася за багатьма міжнародними рейтингами на вищі позиції. Так, розвиток людського капіталу визначають показники рівня доходів, освіти, бідності, охорони здоров'я, тривалості життя населення,

екології. Так в Індексі людського розвитку (Human Development Index) порівняно з 2019 р. у 2020 р. серед 189 країн рейтинг України змінився на 14 позицій і становив 74 місце [25].

Військові дії, економічна криза мають негативний вплив на матеріальне становище та фінансову спроможність суб'єктів господарювання, населення. В свою чергу, несприятливі умови праці, низька купівельна спроможність українських громадян, знищення інфраструктури гальмують та унеможлиблюють суспільне виробництво.

Таким чином, стан соціальної сфери в Україні можна оцінити як негативний. Загрози у соціальну сферу переходять з інших сфер національної безпеки та формуються самостійно. Якщо недооцінювати соціальну складову в системі національної безпеки, то це призведе до значних втрат людського капіталу, який від'їжджає за кордон. Аналіз стану соціальної сфери виявив взаємозалежність та взаємозв'язок всіх складових, чинників, механізмів та напрямів реалізації та формування соціальної безпеки. Але подальша оцінка національної безпеки у соціальній сфері повинна розкрити більш обґрунтовано та більш поглиблено найголовніші небезпеки, які перешкоджають досягненню національних інтересів у соціальній сфері національної безпеки. Одним із таких напрямів є збалансованість економічної та соціальної безпеки, яка виокремлена в колі пріоритетних національних інтересів та визначена і в економічній, і в соціальній сферах національної безпеки.

2.2. Оцінка рівня складових безпекового середовища соціальної сфери

Враховуючи сучасний стан розвитку країни, незмінною залишається потреба громадян та країни до безпеки, яка безумовно охоплює як економічну, так і соціальну компоненти. Особливої актуальності набувають виклики національній безпеці у соціальній сфері, оскільки усунення ризиків в цій сфері сприятимуть якісному існуванню людини та розвитку країни.

Дослідження показали, що не можна розглядати соціальну сферу на індивідуальному рівні окремо від національного рівня. Адже дії держави щодо забезпечення функціонування державного апарату, реалізації прав людини, її свобод, забезпечення сприятливими соціально-економічними та екологічними умовами є сферою відповідальності уряду за соціальну безпеку країни. Разом з тим, слід пам'ятати, що соціальну складову національної безпеки держави утворюють відносини в суспільстві, у тому числі соціально-трудові. Отже, дослідимо основні виміри національної безпеки в соціальній сфері з урахуванням глобального середовища.

Оцінювання рівня соціальної сфери національної безпеки ґрунтується на авторській методиці О. Поплавської, яка визначила індикатори за групами: ринок праці, якість соціально-трудових відносин, матеріальне благополуччя, також виділено екологічну компоненту, як складову безпеки людини.

Так, з рис. 2.2. видно у 2021 р., відбулося значне зростання рівня безробіття та навантаження на одне робоче місце. Водночас, спостерігається зростання безробіття в усіх сферах економічної діяльності, а найбільше – у сфері послуг. В цій ситуації, коли перевищується офіційний рівень безробіття над природним, відбувається перехід робочої сили у «сіру зону» ринку та поглиблюються проблеми у сфері доходів населення.

Рис. 2.2. Динаміка індикаторів соціальної сфери за групою «ринок праці»

Джерело: побудовано автором.

Важливою обставиною розвитку ринку праці є соціальна згуртованість, прагнення рівноваги, що досягається гармонізацією відносин у соціально-трудої сфері в цілому. Сьогодні ринок праці знаходиться під тиском воєнного стану, оскільки через закриття організацій та вимушений переїзд багато людей залишилися без роботи, через мобілізацію деякі підприємства втратили працівників, що є негативним структурі попиту та пропозиції робочої сили.

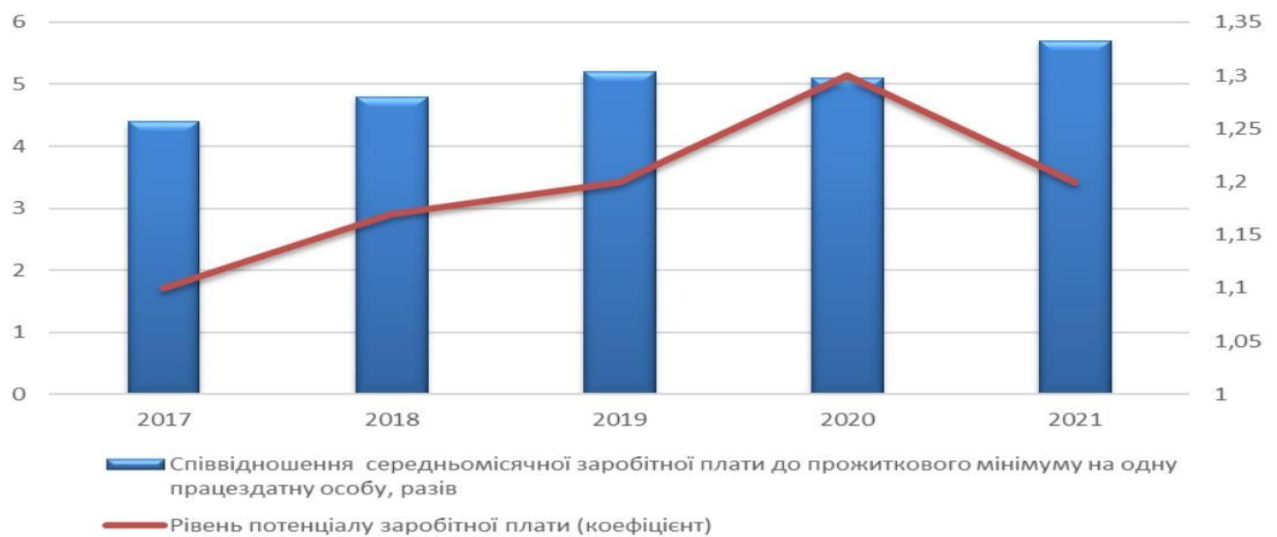
Проаналізувавши другу складову безпекового середовища соціальної сфери матеріального благополуччя населення, можна зробити висновок, що значно посилюються ризики втрати доходів – засад генерації достатнього рівня благополуччя. Також надані державою соціальні гарантії є недостатніми для соціальної підтримки домогосподарств. Тому що, розрив між часткою населення з середньодушовими еквівалентними сукупними витратами нижчими за фактичний прожитковий мінімум (це люди, які постійно економлять) та часткою домогосподарств, які мають труднощі у матеріальних ресурсах для забезпечення первинних потреб (харчування), свідчить про викривлення структури витрат та доходів домогосподарств, використання раніше накопичених ресурсів і перехід населення у тіньовий сектор економіки (Рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка індикаторів соціальної сфери за групою «матеріальне благополуччя»

Джерело: побудовано автором.

Третю складову безпекового середовища соціальної сфери «розвиток людського капіталу» пропонується аналізувати показником потенціалу заробітної плати, оскільки він є основним джерелом доходів для робочої сили. Це не дасть можливість залишити поза увагою ризик поглиблення небезпеки у площині матеріальної нерівності та доходів населення. Таким чином, показник потенціалу заробітної плати, як можливість не лише відтворення робочої сили, але й сприяння розвитку людського капіталу, мотивування, знаходиться на доволі низькому рівні (Рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка індикаторів соціальної сфери за групою «розвиток людського капіталу»

Джерело: побудовано автором.

Зростання розриву між прожитковим мінімумом та середньою заробітною платою схиляє до висновку щодо недооціненності вартості робочої сили та низького рівня соціальних гарантій для населення. Така модель розподілу доходів населення потребує збереження високих соціальних стандартів та безоплатних послуг охорони здоров'я, освіти.

Таким чином, оцінка рівня соціальної безпеки за ринком праці, матеріальним благополуччям, якістю соціально-трудових відносин, виявила збільшення ризиків на ринку праці зі зменшенням можливостей працевлаштування. Це підтверджується рівнем безробіття та навантаженням на одне вільне робоче місце через епідемію covid-19 та посиленням військових

дій. Через це зростають ризики національної безпеки у соціальній сфері групи матеріального благополуччя. Зокрема, відбувається звуження можливостей громадян для збереження здоров'я та розвитку, зростає рівень бідного населення, недостатніми є надані державою соціальні гарантії для соціальної підтримки.

2.3. Діагностика рівня забезпечення національної безпеки соціальної сфери України та країн ЄС

Для визначення проблем у забезпеченні рівня національної безпеки у соціальній сфері України порівняно з країнами ЄС використовують міжнародні рейтинги та індекси для оцінювання соціального розвитку країн світу, які представлено в Додатку 1. Індекс соціального прогресу (Social Progress Index) – це комбінований показник міжнародного дослідницького проекту The Social Progress Imperative, що характеризує суспільний добробут та соціальний прогрес країн світу.

В даний індекс не входять показники економічного розвитку країн, а лише оцінки суспільного благополуччя, на основі статистичної інформації міжнародних організацій, оцінок експертів, даних опитування суспільної думки. Досягнення кожної країни індекс вимірює за шкалою від 0 до 100 (найменший та найбільший ступінь стійкості), ґрунтуючись на отриманих даних за трьома базовими категоріями: основні потреби людини; основи благополуччя людини; можливості для розвитку людини.

Категорія «Базові людські потреби» визначає, наскільки держава забезпечує основні потреби громадян, оцінюючи доступ до: основних медичних послуг та харчування, належного житла з комунальними послугами, безпечної питної води та чи безпечне суспільство.

Категорія «Основи добробуту» включає оцінку доступності людей до базової освіти, умов для здорового життя, знань та інформації як в країні, так і

за її межами. Слід відзначити, що дана компонента вимірює і захист країни навколишнього природного середовища, що є вкрай важливим як для сучасного, так і для майбутнього добробуту.

Категорія «Можливості» вимірює рівень громадянських і особистих свобод, забезпечення людини можливостями і правами реалізовувати свій потенціал та приймати рішення, при цьому створити потенціал для своїх особистих можливостей.

У табл. 2.1 представлено оцінку Індексу соціального прогресу (SPI) по Україні та країнах ЄС за 2019 –2021 рр.

Таблиця 2.1

Оцінка соціального прогресу України та країн ЄС

Країна	2019 р.	Ранг (зі 146країн)	2020 р.	Ранг (зі 149 країн)	2021 р.	Ранг (зі 163країн)
Данія	89,97	4	90,08	2	92,12	2
Фінляндія	89,78	5	89,57	4	91,88	3
Швеція	88,98	11	89,46	5	91,63	5
Нідерланди	89,35	7	88,32	11	91,07	10
Німеччина	89,22	9	88,85	8	90,55	11
Ірландія	88,83	12	87,98	14	90,36	12
Люксембург	89,26	8	87,67	16	89,57	14
Австрія	86,75	20	86,42	20	89,51	15
Бельгія	87,38	17	86,78	19	89,47	16
Франція	87,87	16	87,78	15	88,77	18
Іспанія	87,12	19	87,49	17	88,72	19
Португалія	85,37	24	87,13	18	87,78	21
Словенія	85,52	22	85,81	21	87,72	22
Італія	86,05	21	85,68	22	87,37	23
Естонія	83,48	27	83,97	25	87,27	24
Чехія	84,67	26	84,37	24	86,68	25
Кіпр	82,86	28	83,15	28	86,65	26
Греція	82,58	29	82,47	30	85,77	27
Мальта	-	-	82,64	29	84,88	30
Польща	81,22	32	81,24	33	84,33	31
Литва	81,87	31	81,31	32	83,98	32
Латвія	79,24	39	80,43	36	83,18	35
Словаччина	80,35	35	80,44	35	83,16	36
Хорватія	79,61	37	79,22	38	81,93	39
Угорщина	80,12	36	78,78	39	81,01	40
Болгарія	76,26	40	76,18	43	79,85	43
Румунія	74,52	44	74,81	45	78,36	45
Україна	69,31	64	66,96	80	73,37	63

Джерело: сформовано автором за даними [27].

Так, з табл. 2.1, видно, що лідер рейтингу у 2021 р. за рівнем соціального прогресу серед 163 країн світу – Данія. Слід відзначити, що Україна входить до групи країн з вище середнім рівнем соціального розвитку. Основні проблеми за компонентами Індексу соціального прогресу у 2021 р. України в порівнянні з країнами ЄС представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Недоліки забезпечення соціального прогресу України порівняно з країнами ЄС, 2021 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера – члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс соціального прогресу	73,37	63	Данія	92,12	2
Базові умови	83,37	77	Швеція	96,57	10
медичнеобслуговування та харчування	93,45	70	Іспанія	98,98	1
житло	90,91	75	Фінляндія	99,0	1
вода та санітарія	86,78	83	Нідерланди	99,7	2
особиста безпека	62,34	110	Нідерланди	90,07	10
Основи благополуччя	71,98	82	Австрія	91,85	6
здоров'я та благополуччя	57,24	103	Франція	88,75	4
доступ до інформації та комунікацій	78,75	57	Данія	97,39	2
якість навколишнього середовища	61,07	159	Естонія	93,77	3
доступ до базових знань	90,85	54	Чехія	99,02	1
Можливості	64,78	51	Данія	88,67	1
особисті права	71,1	92	Швеція	96,79	1
інклюзивність	44,03	94	Фінляндія	85,72	1
особиста свобода та вибір	69,22	71	Данія	90,92	3
доступ до вищої освіти	74,723	32	Нідерланди	84,3	4

Джерело: складено автором за даними [27].

Як видно з табл. 2.2, Україна у 2021 р. суттєво відстає від країн ЄС за рівнем забезпечення соціального розвитку. Проблеми є в якості навколишнього середовища (великі обсяги викидів CO₂, високий рівень забруднення повітря); особистій безпеці громадян (високий рівень смертності); низькій доступності до якісної медичної допомоги, низькій тривалості життя після 60 років, великому рівні смертності, що позначається на благополуччі та здоров'ї людини; інклюзивності; особистих правах: низькому доступі до правосуддя, свободи самовираження, низькому рівні захисту політичних прав.

Індекс розвитку людського потенціалу (ІЛРП) використовується з метою оцінювання якості життя населення країни. Його протягом 20 років визначають експерти щодо виміру розвитку людини в країні за бідністю, нерівністю доходів, освітою, здоров'ям, безпекою, гендерною нерівністю. Так, згідно звіту Human Development Reports 2021 р. за рівнем розвитку людського потенціалу лідером серед 189 країн світу визнано Ірландію, а Україна – на 74 місці (Додаток 2). Це пов'язано з низькою тривалістю життя населення країни.

Міжнародна база даних Numbeo формує інформацію щодо Індексу якості життя (Quality of Life Index) в країнах світу. В Додатку 3 представлена діаграма за розподілом України та країн ЄС за Індексом якості життя. Так, у 2021 р у сфері забезпечення якості життя лідерами є Данія, Нідерланди, Фінляндія, а Україна посіла 59 місце в рейтингу серед 83 країн світу.

У табл. 2.3 наведено проблемні сфери забезпечення якості життя в Україні, порівняно з країнами ЄС: незадовільна якість системи охорони здоров'я, низька купівельна спроможність населення, високий рівень забруднення навколишнього середовища.

Таблиця 2.3

**Основні недоліки складових Індексу якості життя
України та країн ЄС, 2021 р.**

Показник	Україна		Значення країни-лідера – члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс якості життя	107,36	59	Данія	190,2	2
Індекс охорони здоров'я	53,44	72	Франція	80,98	3
Індекс безпеки	51,72	63	Словенія	78,22	7
Індекс купівельної спроможності	30,11	67	Данія	94,74	4
Доступність житла, співвідношення ціни житла до доходу	10,78	38	Данія	6,67	9
Індекс вартості життя	29,22	80	Данія	91,68	4
Індекс забруднення	64,32	58	Фінляндія	11,87	1
Кліматичний індекс	70,78	59	Португалія	97,73	5
Графік	37,91	55	Кіпр	23,45	3

Джерело: складено автором за даними [26].

Таким чином, оцінка рівня забезпечення національної безпеки в соціальній сфері визначила проблеми, які полягають у низькій тривалості життя; відставанні за рівнем доходу населення від провідних країн світу; старінні населення; незадовільній якості системи охорони здоров'я, нерівному доступі до медичних послуг різних верств громадян; низькому рівні забезпечення бідного населення соціальною підтримкою; незадовільній якості навколишнього середовища; високому рівні корупції та злочинності.

Висновки до розділу 2

Досліджено, трансформація та зміни реалій, що визначають національну безпеку в соціальній сфері України, під дією військових подій, виокремили нові пріоритети та значно змінили структуру цінностей для людей. Це зумовило необхідність визначення оцінки забезпечення національної безпеки у соціальній сфері, враховуючи рівень задоволення базових потреб людини. Так, аналіз складових соціальної сфери через видатки державного бюджету показав, що основну питому вагу (від 18,7 до 25,1 %) в структурі видатків займає соціальний захист та соціальне забезпечення. Несприятливою є динаміка фінансування освіти в країні: питома вага за аналізовані роки зменшилася з 6,7 % до 4,3 % у 2021 р. Негативним фактом є недостатнє фінансування духовного і фізичного розвитку людини. За 2020-2021 рр. позитивною динамікою характеризується фінансування охорони здоров'я, а саме: збільшення питомої ваги з 9,7 % у 2020 р. до 11,4 % у 2021 р.

Спостерігається тенденція відтоку кваліфікованих працівників та учених фахівців за межі країни, майже 10 млн населення виїхали за кордон або перемістились в межах України в більш безпечніші місця. Кількість внутрішньо переміщених осіб, які зареєстровані, вже сягає 4,6 млн, з них 3,2 млн українців перемістились з 24 лютого 2022 р.

З 2021 р. триває цифровізація соціальної сфери держави з метою спрощення отримання соціальних пільг, допомог та послуг, зробити їх більш прозорими і зручними та надання можливості оформлення їх онлайн.

Оцінка рівня соціальної безпеки за ринком праці, матеріальним благополуччям, якістю соціально-трудових відносин, виявила збільшення ризиків на ринку праці зі зменшенням можливостей працевлаштування. Це підтверджується рівнем безробіття та навантаженням на одне вільне робоче місце через епідемію covid-19 та посиленням військових дій. Через це зростають ризики національної безпеки у соціальній сфері групи матеріального благополуччя. Відбувається звуження можливостей громадян для збереження здоров'я та розвитку, зростає рівень бідного населення, недостатніми є надані державою соціальні гарантії для соціальної підтримки.

Виявлено проблеми забезпечення соціальної сфери України порівняно з країнами ЄС: рівень доходу населення України значно відстає від провідних країн світу; низька тривалість життя; незадовільна якість системи охорони здоров'я; старіння та депопуляція населення; неоднаковий доступ різних верств населення до медичних послуг; високі споживчі ціни та низька купівельна спроможність населення; низький рівень соціальної підтримки бідного населення; високий рівень корупції та злочинності; незадовільна якість навколишнього середовища.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

3.1. Формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави в соціальній сфері

Одна з важливіших функцій соціально-орієнтованої держави полягає у формуванні її національної безпеки у соціальній сфері. До завдань національної безпеки у соціальній сфері належать реалізація ряду заходів з гарантування захистів інтересів у соціальній сфері як окремої людини, так і країни в цілому, що полягають у забезпеченні громадян достатнім і необхідним рівнем добробуту; розвитку відносин та соціальної структури у суспільстві; задоволенні матеріальних, духовних і культурних потреб з метою забезпечення стабільності життєдіяльності.

Проведене дослідження показало, що якість життя є ключовою компонентою національної безпеки у соціальній сфері, тому забезпечення національної безпеки у соціальній сфері повинно спрямовуватися, перш за все, на досягненні гідної якості життя громадян.

Досліджуючи якість життя громадян України через призму забезпечення національної безпеки у соціальній сфері, слід приділити увагу результатам опитування громадської думки, яке було проведено на базі Київського міжнародного інституту соціології. За результатами опитування українці занепокоєні рівнем власного добробуту та комфортом життя (59 %); загальним економічним станом в державі (83 %) та мають невпевненість у майбутньому (62 %).

Негативні тенденції, що відбуваються в Україні, у сукупності погрожують національній безпеці держави у соціальній сфері та активізують потребу перегляду існуючих та формування й запровадження соціальних стандартів нової якості життя.

Згідно з цим, необхідно розробити концептуальний підхід з формування соціальних стандартів нової якості життя в Україні на базі соціальної справедливості, яка буде відповідати сучасним вимогам розвитку суспільства та враховувати можливості економічної системи держави і сприятиме зміцненню національної безпеки у соціальній сфері.

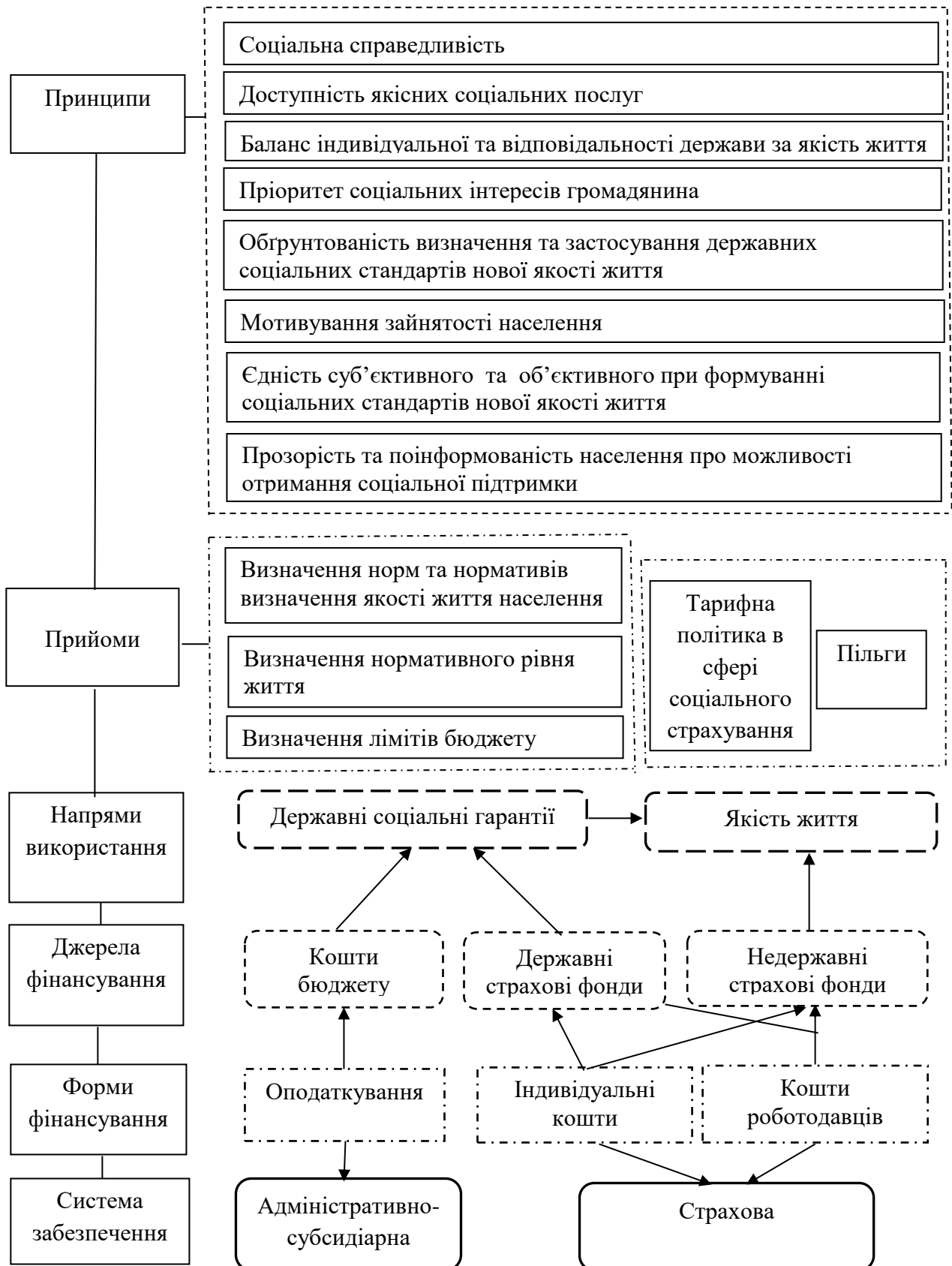
Проаналізувавши норми законодавства України, в яких запроваджено формування соціальних стандартів нової якості життя, встановлено, що реалізація принципу соціальної справедливості відбувається за рахунок адресної та загальносоціальної допомоги. Положення загальносоціальної допомоги включають доступність медичних послуг, рівень прожиткового мінімуму, інфраструктури й послуг зв'язку. Адресна соціальна допомога спрямована на певні групи громадян, на конкретні індивіди, що потрапили у важку життєву ситуацію.

Доступність якісних соціальних послуг населенню є одним з принципів формування нової якості життя. Реалізація даного принципу заключається в тому, що кожен громадянин суспільства може звернутися до організацій та установ, щоб отримати спектр соціальних послуг у будь-який час та формі (особисто або електронною поштою). Разом з тим, відповідальність держави полягає у забезпеченні ефективної діяльності установ та організацій, незалежному моніторингу якості обслуговування населення та контролі якості надання соціальних послуг.

Принцип балансу відповідальності держави та індивідуальної відповідальності за якість життя окреслює розподіл сфер та чітке визначення відповідальності всіх рівнів влади (створення умов працевдатним громадянам для задоволення їх потреб, підтримка непрацевдатного населення) та кожної людини (планування власних потреб та необхідність знаходити оптимальні можливості щодо їх досягнення).

Концептуальна схема формування соціальних стандартів нової якості життя в Україні та її складові представлена на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Концептуальна схема формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави у соціальній сфері

Джерело: сформовано автором.

Слід відзначити, що соціальні інтереси населення забезпечуються у співпраці держави, громадянина та бізнесу. Державі потрібно застосовувати заходи, які б стимулювали роботодавців до витрат на соціальний захист, соціальних виплат, пенсійного забезпечення та офіційного працевлаштування. Зі свого боку, населення повинно більш відповідально ставитися до свого теперішнього та майбутнього. Зокрема, не погоджуватися на отримання заробітної оплати за працю «у конверті».

Принцип мотивування зайнятості населення повинен реалізовуватися на ринкових засадах при створенні державної системи соціального захисту. А саме, мотивування працівників і роботодавців до витрат на соціальний захист з обмеженням спектру державної підтримки тими категоріями громадян, які не можуть себе забезпечити самостійно із-за відсутності роботи, багатодітності, похилого віку чи вади здоров'я.

При визначенні соціальних стандартів нової якості життя потрібно поєднувати та поступово переходити до страхової системи забезпечення від адміністративно-субсидіарної. Так, фінансується адміністративно-субсидіарна система формування соціальних стандартів нової якості життя коштами бюджету та державних страхових фондів, джерелами надходження яких є податки роботодавців і працівників, а також обов'язкові платежі.

Страхова система формування соціальних стандартів передбачає накопичення коштів працівників і роботодавців в недержавних страхових фондах. На даному етапі розвитку держави страхова система не знайшла широкого поширення у підприємців та населення через те, що у них немає довіри до недержавних страхових фондів. Це пов'язано з тим, що недержавні страхові фонди не виконують свої зобов'язання та припиняють завчасно свою роботу ще до настання страхового випадку.

В Україні за останні роки відбувається розшарування населення, тому соціальні стандарти мають враховувати питання щодо зменшення розшарування за рахунок стабілізації місцевих бюджетів.

Таким чином, в контексті забезпечення національної безпеки у соціальній

сфері, формування соціальних стандартів нової якості життя громадян вимагає від держави запровадження виваженої соціально-економічної політики, щоб здійснити структурні зрушення в економіці з метою реалізації соціальних пріоритетів суспільства, забезпечити соціальну спрямованість видатків державного бюджету країни, сформувати ефективну та соціально справедливую систему розподілу створених благ.

3.2. Вплив компонент соціальної сфери на економічний розвиток України та країн Європейського Союзу

Наближення вітчизняних стандартів національної безпеки у соціальній сфері до країн Європейського Союзу у процесі євроінтеграції, просторове та структурне поєднання, нівелювання елементів системи соціальної сфери є головною умовою формування та модернізації в Україні надійнішої системи соціальної захищеності громадян за європейськими нормами, принципами та підходами.

Для визначення напрямів зміцнення соціальної сфери національної безпеки країни, оцінимо вплив компонент соціальної сфери країн ЄС та України з метою виявлення найбільш динамічних до змін.

Проведений аналіз джерел показав, що існують різні підходи щодо визначення компонент соціальної сфери національної безпеки країни. Так, у Методиці ООН сформовано такі компоненти: демографічна стабільність, бідність населення, захист і підтримка здоров'я населення, еміграційні й міграційні показники та ін.

Базуючись на наукових доробках вчених, встановлено, що найчастіше складовими соціальної сфери національної безпеки визначають якість життя та рівень життя населення. Вважаємо за доцільним, скомпонувати соціальну безпеку з трьох складових як: рівень життя, якість життя, дієвість державного регулювання. Виділення компоненти «Державне регулювання» спричинено

наявністю істотних недоліків у розвитку соціальної сфери, що негативно впливають на національну безпеку в Україні.

В ході аналізу показників, що використовують міжнародні організації при побудові різних рейтингів і індексів, визначено та сформовано матриці часткових показників, які більш ґрунтовно характеризують складові соціальної сфери. Слід зазначити, що при збільшенні значення часткового показника відбувається зростання рівня соціальної сфери національної безпеки і його відносять до стимуляторів, і навпаки – до дестимуляторів.

У Додатку 4 представлено перелік часткових показників та тип впливу для розрахунку інтегрального показника соціальної сфери країн ЄС та України. Інтегральний показник за кожною з трьох складових соціальної сфери розраховувався за формулою:

$$I_i = \sum_{j=1}^m w_j \times x_{ij}^s, \quad (3.1)$$

де I_i – інтегральний показник соціальної сфери i -ї країни;

m – кількість часткових показників складової сфери безпеки;

σ_{I_i} – середньоквадратичне відхилення j -го часткового показника.

Загальний інтегральний показник рівня соціальної сфери:

$$I_i = \frac{\sigma_{I_i}}{\sum_{i=1}^m \sigma_{I_i}}, \quad (3.2)$$

де I_i – інтегральний показник соціальної безпеки i -ї країни.

Результати розрахунків інтегрального показника соціальної сфери країн ЄС та України за 2019-2021 рр. представлено у Додатку 5. А інтегральна оцінка соціальної сфери України та країн ЄС наведена у табл. 3.1.

Інтегральна оцінка соціальної сфери країн ЄС та України , 2021 р.

Країни	Значення інтегральних показників за складовими			Загальний інтегральний показник	Місця за складовими			Загальне місце
	Рівень життя	Якість життя	Державне регулювання		Рівень життя	Якість життя	Державне регулювання	
Австрія	0,819	0,759	0,801	0,793	7	11	6	7
Бельгія	0,711	0,819	0,781	0,771	8	9	9	9
Болгарія	0,312	0,404	0,449	0,389	24	23	21	25
Греція	0,470	0,576	0,437	0,494	22	19	23	21
Данія	0,897	0,915	0,932	0,915	1	1	2	1
Естонія	0,660	0,710	0,659	0,676	12	14	12	13
Ірландія	0,838	0,869	0,796	0,834	5	3	7	6
Іспанія	0,640	0,856	0,647	0,713	14	4	13	10
Італія	0,552	0,733	0,572	0,618	18	12	16	15
Кіпр	0,647	0,645	0,407	0,564	13	16	25	18
Латвія	0,509	0,590	0,484	0,527	19	18	20	20
Литва	0,472	0,644	0,590	0,569	21	17	15	16
Нідерланди	0,889	0,832	0,913	0,879	2	8	3	3
Німеччина	0,828	0,838	0,901	0,856	6	7	4	5
Польща	0,556	0,562	0,528	0,548	17	20	18	19
Португалія	0,576	0,783	0,762	0,708	16	10	10	12
Румунія	0,283	0,383	0,500	0,390	25	25	19	24
Словаччина	0,599	0,551	0,544	0,564	15	21	17	17
Словенія	0,688	0,723	0,728	0,713	10	13	11	11
Угорщина	0,486	0,395	0,443	0,441	20	24	22	22
Фінляндія	0,841	0,890	0,942	0,892	4	2	1	2
Франція	0,698	0,845	0,790	0,778	9	6	8	8
Хорватія	0,396	0,478	0,430	0,435	23	22	24	23
Чехія	0,678	0,698	0,624	0,666	11	15	14	14
Швеція	0,865	0,856	0,897	0,873	3	5	5	4
Україна	0,198	0,148	0,143	0,163	26	26	26	26

Джерело: розраховано автором.

Проведений аналіз показав, що лідерами за рівнем забезпечення соціальної сфери слід віднести: Данію, Фінляндію, Нідерланди, Швецію, а Україна значно відстає від країн ЄС і з 26 країн світу посідає останнє місце.

Основні недоліки за компонентами інтегрального показника соціальної сфери України порівняно з країнами Європейського Союзу у 2021 р. наведено у табл. 3.2.

Проблеми соціальної безпеки України порівняно з країнами-лідерами – членами ЄС, 2021 р.

Показник	Україна		Країни-лідери – члени ЄС		
	бали	місцесеред 26 країн	країна	бали	місце
Інтегральний показник соціальної безпеки	0,163	26	Данія	0,915	1
Рівень життя	0,198	26	Данія	0,897	1
Якість життя	0,148	26	Данія	0,915	1
Державне регулювання	0,143	26	Фінляндія	0,942	1

Джерело: розраховано автором.

Як видно з табл. 3.2, до найбільш проблемних компонент соціальної сфери в Україні, порівняно з країнами ЄС, слід віднести низьку якість життя та недовіру державного регулювання соціальної сфери.

Так, дослідження показало, рівень національної безпеки держави у соціальній сфері є критичним та спостерігається тенденція до зниження. Також з критичним рівнем національної безпеки у соціальній сфері серед країн ЄС відносяться: Болгарія, Хорватія, Румунія, Угорщина, а найвищий загальний рівень мала Данія.

Здійснено моделювання впливу компонент соціальної сфери на рівень ВВП України та країн ЄС та визначимо еластичність ВВП на душу населення за складовими соціальної сфери, оскільки рівень ВВП на душу населення – це головний результуючий показник рівня соціальної безпеки з точки зору економічного розвитку.

Для цього дослідження основним методом є метод регресійного моделювання, за результатами якого встановлено вплив компонент соціальної сфери на розвиток країн ЄС та України та визначено ті, на які повинні спрямовуватись, в першу чергу, зусилля урядів держав для покращення рівня соціальної сфери та відповідного підвищення рівня ВВП. Статистичними основами моделювання слугують результати інтегрального оцінювання рівня соціальної сфери України та країн ЄС.

Для встановлення стійкого впливу компонент соціальної сфери на ВВП на душу населення дослідження проводилося за 2019-2021 рр. У Додатку 6 представлено моделі залежності рівня ВВП від інтегральних показників складових соціальної сфери у 2019-2021 рр.

Часткові моделі залежності ВВП на душу населення від складових соціальної сфери у 2019–2021 рр. представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Часткові моделі залежності ВВП на душу населення від компонент соціальної сфери

Рік	Компоненти соціальної сфери		
	рівень життя	якість життя	державне регулювання
2019	$y = 66488 I^{2,1088}$ $R^2 = 0,64$	$y = 62722 I^{1,6708}$ $R^2 = 0,88$	$y = 53650 I^{1,5535}$ $R^2 = 0,84$
2020	$y = 54594 I^{1,6696}$ $R^2 = 0,85$	$y = 50977 I^{1,3683}$ $R^2 = 0,88$	$y = 48078 I^{1,2534}$ $R^2 = 0,82$
2021	$y = 61620 I^{1,7187}$ $R^2 = 0,86$	$y = 54971 I^{1,6535}$ $R^2 = 0,86$	$y = 57650 I^{1,5793}$ $R^2 = 0,81$

Примітка: y – ВВП на душу населення, дол. США; I – інтегральний показник складової соціальної сфери; R^2 – коефіцієнт детермінації моделі.
Джерело: побудовано автором

Отже, високий рівень адекватності мають усі часткові моделі, це говорить про істотний вплив складових соціальної сфери на рівень ВВП. Так як коефіцієнти степенів моделей не суттєво коливаються з року в рік, можна зробити висновок про сталість такого впливу.

У табл. 3.4 представлено еластичність ВВП на душу населення за компонентами соціальної сфери.

Таблиця 3.4

Еластичність ВВП на душу населення України та країн ЄС за компонентами соціальної сфери

Рік	Еластичність за компонентами			
	рівень життя	якість життя	державне регулювання	сумарна
2019	0,031	1,133	0,547	1,691
2020	0,61	0,772	0,139	1,521
2021	0,821	0,467	0,405	1,693

Джерело: розраховано автором.

З табл. 3.4 видно, що за компонентами соціальної сфери сумарна еластичність ВВП не має стійкої динаміки та у 2021 р. збільшилася порівняно з попереднім. Так, за аналізований період, найбільшим був вплив на ВВП показника якості життя, але у 2021 р. зменшився вплив якості життя та посилюється вплив рівня життя, це показує збільшення значення базових потреб громадян. Слід зазначити, що якщо сумарна еластичність більша за одиницю, то можна зробити висновок, що є синергетичний ефект від зміцнення усіх компонент соціальної сфери. Отже, вплив компонент соціальної сфери на економічний розвиток є значним і сталим.

Таблиця 3.5

Результати оцінки чутливості ВВП при зміцненні складових компонент соціальної сфери України, 2021 р.

Компоненти, складові	Значення інтегрального показника за компонентою	Оцінка ВВП за моделлю, дол. США	Потенційний приріст ВВП, %
Рівень життя			
Тривалість життя, здоров'я	0,221	2955,1	10,2
Медичне обслуговування	0,237	3132,3	16,8
Соціальний капітал	0,209	2823,7	5,3
Особиста безпека	0,248	3246,7	21,0
Нерівність за доходом	0,213	2864,9	6,8
Якість життя			
Умови життя та безпека	0,158	2946,5	9,76
Здоров'я	0,150	2873,2	7,03
Стійка еміграція	0,141	2796,7	4,18
Особисті права	0,165	3006,6	12,0
Інформація	0,144	2825,0	5,24
Особиста свобода	0,134	2723,8	1,46
Інклюзія	0,149	2872,6	7,01
Навколишнє середовище	0,165	3010,0	12,13
Соціальна глобалізація	0,154	2913,3	8,53
Державне регулювання			
Безпека	0,166	2851,4	6,22
Державне управління	0,153	2763,0	2,92
Права людини, верховенство права	0,163	2830,0	5,42
Корупція	0,160	2810,7	4,70
Кланова еліта	0,160	2813,2	4,79
Апарат безпеки	0,168	2868,6	6,86
Зовнішнє втручання	0,173	2902,0	8,10

Джерело: розраховано автором.

Щоб оцінити вплив при зміцненні окремих складових компонент соціальної сфери для забезпечення зростання ВВП визначено чутливість даного впливу для України у 2021 р. (табл. 3.5). Так, складові компоненти соціальної сфери з найгіршими значеннями для України змінювалися з використанням даних наступної, кращої зі значеннями цього показника країни. Це такі країни, як Греція, Румунія, Литва, Болгарія, Угорщина.

Встановлено, що найбільший вплив при зміцненні складових на значення ВВП на одну особу забезпечують зміни складових компоненти «рівень життя»: базове медичне обслуговування, особиста безпека та навколишнє середовище з компоненти «якість життя». До складових компоненти «державне регулювання» з найбільшим впливом при покращенні, слід віднести зовнішнє втручання, при зменшенні якого до рівня Греції забезпечиться приріст ВВП на 8,1 %. Зміцнення складових у компоненті «державне регулювання», які пов'язані з безпекою, забезпечить приріст ВВП на 6,2–6,5 %. Слід зазначити, що при поліпшенні складової «корупція», тобто при зниженні рівня корупції (даний показник є керованим і повинен бути одним із пріоритетних державнорегулювання), забезпечиться приріст ВВП на 4,7 %.

Таким чином, при формуванні підходів до зміцнення рівня соціальної сфери, слід сконцентрувати увагу на якості державного регулювання соціальної сфери та на покращенні особистої безпеки в усіх її формах і проявах.

Масштабність та складність завдань, які постали перед національною безпекою держави з метою подолання проблем та досягнення соціальною сферою європейських стандартів, потребує застосування системного підходу з використанням управлінських зусиль. Як результат, ефективність державної політики в соціальній сфері має спрямовуватись на формування соціально благополучного суспільства.

3.3. Пріоритети зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері

На сьогодні загальний розвиток країни та реалізація її національних інтересів потребує вирішення проблем національної безпеки держави у соціальній сфері. Національна безпека України ґрунтується на правових засадах, які встановлені у Конституції України, Законі України «Про основи національної безпеки України» та інших законодавчих актах. Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає національну безпеку як таку, яка захищає життєво важливі інтереси громадянин, держави і суспільства, при якій реалізується сталий розвиток, своєчасне встановлення, нейтралізація та запобігання потенційних та реальних загроз національним інтересам у різних сферах у тому числі і соціальній.

Проблеми у сфері національної безпеки на сучасному етапі розвитку нашої держави стрімко загострилися. Україна втратила фактично частину своєї суверенної території і стоїть перед загрозою абсолютної втрати суверенітету. Навіть, при завершенні гострої фази військово-політичної кризи, нагальним залишиться питання перегляду всієї політики безпеки держави, у тому числі і в соціальній сфері.

Основними засадами державної політики, яка спрямована на забезпечення національної безпеки у соціальній сфері, є забезпечення зростання рівня добробуту і життя громадян. До основних складових соціальної сфери (вони розкривають рівень забезпечення соціальної безпеки), належать: добробут, стан здоров'я, рівень доходів населення, зайнятість, оплата праці, соціально-класова диференціація, демографічна ситуація, пенсійне забезпечення, соціальний захист тощо та залежать від наявності матеріальних, людських, природних ресурсів й соціально-економічного розвитку. Провідними факторами загроз національній безпеці у соціальній сфері є: низький рівень життя; безробіття, соціальна незахищеність деяких верств населення; тенденції

духовної та моральної деградації в суспільстві; незадовільний стан системи охорони здоров'я; неконтрольовані міграційні процеси в державі тощо.

Лише при розумінні сутності, баченні функціональних і структурних складових загальної системи забезпечення національної безпеки у соціальній сфері можна обґрунтувати завдання її забезпечення. Таким чином, до основних завдань забезпечення соціальної безпеки слід віднести: визначення й оцінка загроз та ризиків, розробка методів, механізмів і засобів, з метою запобігання соціальним загрозам, пошук резервів для пришвидшення соціально-економічного розвитку держави та зміцнення соціальної безпеки.

Соціальна політика й соціальна безпека є взаємопов'язаним явищем, оскільки в суспільстві соціальна безпека залежить від соціальної політики держави. Соціальна політика держави має бути реалістичнішою, щоб підвищити рівень соціальної безпеки кожної людини. Саме соціальна політика є інструментом для забезпечення соціальної безпеки держави. Об'єктивна оцінка економічної ситуації є підґрунтям для визначення пріоритетних напрямів соціальної політики.

Так, одним із пріоритетних напрямів соціальної політики зі зміцнення національної безпеки у соціальній сфері є мінімізація соціальних небезпек і ризиків через системи оцінювання, попередження, прогнозування та мінімізації соціальних небезпек і ризиків з використанням їх порогових значень.

Тому необхідно визначити стратегічні пріоритети політики соціальної безпеки та напрями удосконалення механізмів їх реалізації в дієздатності та єдності державної влади. При цьому, саме Стратегія соціальної безпеки держави має бути фундаментальним програмним документом, в якій окреслювались би принципи, пріоритетні цілі, механізми і завдання для захисту життєво важливих інтересів населення, держави та регіонів від внутрішніх і зовнішніх загроз відповідно до законодавства.

Нині пріоритетні напрями забезпечення соціальної складової національної безпеки направлені на подолання диспропорцій у соціальній сфері внаслідок:

- створення соціальних і економічних умов, щоб підвищити рівень народжуваності та знизити рівень смертності, зменшити відтік людей за кордон;
- відповідність національного ринку освітніх послуг необхідним потребам держави і суспільства;
- створення високоякісної, доступної та ефективної системи медичної допомоги;
- наближення системи соціальних гарантій до норм і принципів держав – членів ЄС;
- реформування пенсійної системи;
- підвищення ефективності соціальних гарантій для найбільш уразливих верств населення, подолання бездомності.

Реалізація напрямів зміцнення національної безпеки в соціальній сфері забезпечиться шляхом:

- запровадження альтернативних моделей організації освіти та змін до Бюджетного кодексу України з метою включення видатків на позашкільну та дошкільну освіту;
- зміцнення навчально-матеріальної бази системи освіти через створення економічних та правових механізмів стимулювання для участі роботодавців та інвесторів;
- створення фонду соціального житла; поліпшення рівня комунального господарства, розвиток привабливого та дієвого кредитування щодо придбання житла;
- реформування системи соціального страхування та створення ефективної системи пенсійного забезпечення, розробка та прийняття Закону України «Про основи соціальної безпеки в Україні»;
- реструктуризації системи медичної допомоги; покращення системи невідкладної медичної допомоги, щоб наблизити її до європейських стандартів; підвищення адресної дотації громадянам за соціально-медичними показниками

пільгового забезпечення ліками; розробки та прийняття Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування»;

– підвищення ефективності використання та стабільного фінансування закладів соціальної інфраструктури з впровадженням ефективних соціальних технологій.

Отже, при формуванні та реалізації стратегії зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері важливо, щоб усі її елементи мали орієнтир на досягнення мети системного розвитку людського капіталу та застосовувались за напрямками, які полягають у модернізації системи охорони здоров'я, забезпеченні демографічної безпеки, системному соціальному страхуванні населення, відновленні системи якості освіти, становленні конкурентоспроможного ринку праці, збереженні культурних цінностей, покращенні доступності житла та розбудові соціальної інфраструктури. Пріоритетні напрями у процесі досягнення національною соціальною сферою європейських стандартів мають ґрунтуватися на покращенні ефективності соціальних програм, що поза широкомасштабного реформування всієї соціальної політики держави є неможливим.

Висновки до розділу 3

Запропоновано теоретичний підхід до формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави у соціальній сфері в Україні. Встановлено, що при їх запровадженні потрібно враховувати, як і забезпечення базових потреб, норми матеріальних статків, так і доступність безпечних умов життя, освітніх послуг та медичного обслуговування. В Україні за останні роки відбувається розшарування населення, тому соціальні стандарти мають враховувати питання щодо його зменшення за рахунок стабілізації місцевих бюджетів. Одним із напрямів соціальних стандартів має стати взаємодія соціальної сфери та політики щодо охорони навколишнього

середовища, щоб забезпечити населення від негативних наслідків погіршення екологічного стану.

Для визначення напрямів зміцнення соціальної сфери національної безпеки країни, оцінено вплив компонент соціальної сфери країн ЄС та України з метою виявлення найбільш динамічних до змін. Проаналізовано компоненти як: рівень життя, якість життя, дієвість державного регулювання, встановлено, що лідерами за рівнем забезпечення соціальної сфери слід віднести: Данію, Фінляндію, Нідерланди, Швецію, а Україна значно відстає від країн ЄС і з 26 країн світу посідає останнє місце. До найбільш проблемних компонент соціальної сфери в Україні, порівняно з країнами ЄС, слід віднести низьку якість життя та недієвість державного регулювання соціальної сфери.

При формуванні та реалізації стратегії зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері важливо, щоб усі її елементи мали орієнтир на досягнення мети системного розвитку людського капіталу та застосовувались за напрямами, які полягають у модернізації системи охорони здоров'я, забезпеченні демографічної безпеки, системному соціальному страхуванні населення, відновленні системи якості освіти, становленні конкурентоспроможного ринку праці, збереженні культурних цінностей, покращенні доступності житла та розбудові соціальної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Отримані у процесі написання кваліфікаційної роботи результати дають можливість дійти наступних висновків:

1. Досліджено, що національна безпека впливає на реалізацію політики у різних сферах, а при цьому держава – це стратегічний компонент щодо реалізації національної безпеки; реалізується та впроваджується при діючій нормативно-правовій базі з питань національної безпеки; функціонує з метою створення ефективних механізмів державного управління, щоб забезпечити захист національних інтересів країни; у сфері національної безпеки пріоритетом державного управління є нейтралізація та мінімізація потенційних та існуючих загроз у різних галузях економічного, соціального, політичного, військового життя України.

2. Доведено, що в умовах сьогодення ще більшої актуальності набувають питання забезпечення національної безпеки у соціальній сфері і причиною цьому стали: військові дії, пандемія COVID-19, падіння рівня життя населення, втрата частини території, зростання безробіття та соціальна нерівність, загибель громадян, масове переселення населення, тривала нестабільність, руйнування житла, зростання бідності, втрата роботи, погіршення стану здоров'я тощо. Ці загрози мають негативний синергетичний ефект та проявляються у всіх сферах суспільства. Вони взаємодіють між собою, мають вплив одна на одну та на рівень безпеки національної економіки. Об'єктивні дослідження соціального стану українського суспільства свідчать про те, що головні соціальні загрози призвели до масштабів, які вже становлять реальну загрозу національній безпеці держави у соціальній сфері.

3. Аналіз складових соціальної сфери через видатки державного бюджету показав, що основну питому вагу (від 18,7 до 25,1 %) в структурі видатків займає соціальний захист та соціальне забезпечення. Несприятливою є динаміка фінансування освіти в країні: питома вага за аналізовані роки зменшилася з 6,7 % до 4,3 % у 2021 р. Негативним фактом є недостатнє

фінансування духовного і фізичного розвитку людини. За 2020-2021 рр. позитивною динамікою характеризується фінансування охорони здоров'я, а саме: збільшення питомої ваги з 9,7 % у 2020 р. до 11,4 % у 2021 р. Спостерігається тенденція відтоку кваліфікованих працівників та учених фахівців за межі країни, майже 10 млн населення виїхали за кордон або перемістились в межах України в більш безпечніші місця. Кількість внутрішньо переміщених осіб, які зареєстровані, вже сягає 4,6 млн, з них 3,2 млн українців перемістились з 24 лютого 2022 р.

4. Виявлено проблеми забезпечення соціальної сфери України порівняно з країнами ЄС: рівень доходу населення України значно відстає від провідних країн світу; низька тривалість життя; незадовільна якість системи охорони здоров'я; старіння та депопуляція населення; неоднаковий доступ різних верств населення до медичних послуг; високі споживчі ціни та низька купівельна спроможність населення; низький рівень соціальної підтримки бідного населення; високий рівень корупції та злочинності; незадовільна якість навколишнього середовища.

5. Запропоновано теоретичний підхід до формування соціальних стандартів нової якості життя як складової національної безпеки держави у соціальній сфері в Україні. Встановлено, що при їх запровадженні потрібно враховувати, як і забезпечення базових потреб, норми матеріальних статків, так і доступність безпечних умов життя, освітніх послуг та медичного обслуговування.

6. Встановлено, що лідерами за рівнем забезпечення соціальної сфери слід віднести: Данію, Фінляндію, Нідерланди, Швецію, а Україна значно відстає від країн ЄС і з 26 країн світу посідає останнє місце. До найбільш проблемних компонент соціальної сфери в Україні, порівняно з країнами ЄС, слід віднести низьку якість життя та недієвість державного регулювання соціальної сфери.

7. При запровадженні стратегії зміцнення національної безпеки держави у соціальній сфері потрібно, щоб усі її елементи мали орієнтир на

досягнення мети системного розвитку людського капіталу та застосовувались за напрямками, які полягають у модернізації системи охорони здоров'я, забезпеченні демографічної безпеки, системному соціальному страхуванні населення, відновленні системи якості освіти, становленні конкурентоспроможного ринку праці, збереженні культурних цінностей, покращенні доступності житла та розбудові соціальної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачо Р. Й. Структуризація проблем функціонування ринків небанківських фінансових послуг України на основі методу аналізу ієрархій *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2 (188). С. 231–241.
2. Варналій З. С., Білик Р. Р., Хмелевський М. О. Соціальна безпека України: сутність, проблеми та шляхи забезпечення. *Економічний вісник університету*. 2020. Вип. 45. С. 105–113. DOI: 10.31470/2306-546X-2020-45-105-114.
3. Гаращук О. В. Соціальна складова національної безпеки та сталого розвитку в умовах глобалізації. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27. № 1. С. 29–34.
4. Грипіч О. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «соціальна безпека». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4. Том 2. С. 212–217.
5. Добрева Н., Борщук Є., Корецька Т. Концептуальні основи формування соціальної політики в сучасних умовах функціонування економічної системи України *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С. 73–79.
6. Картавцев В.С. Історико-правові аспекти розбудови системи забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1998. Вип. 1. С. 160-168., с. 161.
7. Лантінов Я. О. Щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони. *Форум права*. 2011. No 1. – с. 570–574.
8. Лямец В. И., Успенко В. И. Основы общей теории систем и системный анализ : учеб. пособие. Харьков : Бурун и К, 2015. 304 с.
9. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
10. Михайленко Д. Г., Грипіч О. В. Нова якість життя як складова соціальної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12. С. 225–230.

11. Оборотов Ю. Н. Современное государство: основы теории. Одесса: Астропринт, 1998 – с. 63.
12. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретико-методичні та прикладні аспекти: монографія / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 252 с.
13. Пасічник В. М. Суть та особливості національної безпеки. *Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 26 «Ефективність державного управління». – с. 44.
14. Поплавська О. М. Соціальна безпека: нові виміри в сучасному глобальному середовищі / Оксана Миколаївна Поплавська // Галицький економічний вісник. — Т. : ТНТУ, 2022. — Том 75. — № 2. — С. 21–29.
15. Попова Т. Л. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>
16. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
17. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.
18. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
19. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика :навч. посіб. Хмельницький ; Київ : Кондор, 2007. – с. 21.
20. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки [Текст] : монографія/ О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.] / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – К. ; Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. – 184 с.

21. Шевчук О. І., Годлевський В. В. Сутність національної безпеки держави у соціальній сфері
22. Шевчук О. І. Структуризація загроз національної безпеки держави у соціальній сфері
23. Шевчук О. І. Теоретичні підходи до визначення поняття «національна безпека»
24. Ягі М. М. Державне регулювання забезпечення безпеки національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Одеса, 2019. 22 с.
25. Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. Human Development Report Office: веб-сайт: URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2020>.
26. Quality of Life Index by Country 2016–2021. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp
27. Social Progress Index 2016–2021. URL: <https://www.socialprogress.org/index/global/results>.
28. World Happiness Report. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2021/>; World Happiness Report 2016–2020. URL: <https://worldhappiness.report/archive/>.